

VLAŽNI Rešetke na oknu, darujem umirajoče telo, razkošje:
 ŽARKI bolna svetloba med zelenimi rezili perunik;
 kaplje krvi iz aprilskih oblakov, drobno pršenje;
 živi noži čudnega cvetja, svetlo odseva kri na zelenem.

Telo prenikam skozi železje, cvetlična greda, zelena rezila;
 vlažna pesem iz zemlje, polni toni, puhtenje;
 krvaveče dlani, presejano sonce iz gostih oblakov,
 sablje, žejne krvi, odtekan v aprilski dan.

VRAČANJE Vračam se
 v pokrajino meglenih rek,
 kjer še nisem bil.

Vračam se
 z natanko določenih črt,
 da me odnese reka.

Z njenim tokom
 se vrnem na polja,
 ki so davno preživeta.

Orsolya
Gállos

Madžarska lirika šestdesetih let

Ko govorimo o madžarski liriki, moramo v prvi vrsti omeniti to, da je biti madžarski pesnik zmerom pomenilo poslanstvo, »službo narodu« in da se pred to nalogo tako rekoč nikoli nobeden od tistih, ki so sukali pero, ni mogel zapreti v »slonokoščeni stolp«, kajti naše ljudstvo je pogrešalo tistih mirnih, tihih obdobjih, ki bi bila naklonjena tovrstnemu obnašanju. Pesnik *Gyula Illyés* piše o tem v svoji izpovedi z naslovom *Kdo smo, kaj smo?* naslednje: To ljudstvo — ljudstvo, katerega sin sem — je neprestano živelo v smrtni nevarnosti, nenehno se je bojevalo za obstoj...« Naša književnost je bila tako vse od svojih začetkov do današnjih dni ogledalo zgodovinske usode, narodovega obstoja. To nalogo, sprejeto kot obveznost, je prav naša lirika povzdignila v splošno književnost. Te splošnosti naša proza zaradi nešteti vzrokov, ki zahtevajo zapletene raziskave, ni mogla doseči.

Spregovoriti moramo tudi o jeziku, iz katerega se je porodilo to pesništvo in ki je po besedah pesnika *Istvána Vasa* »najbolj nesoroden in za tujca najteže razumljiv od vseh jezikov v Evropi, in to skrči na minimum možnosti uveljavljanja naše književnosti v svetu, še zlasti pesništva, ki pa je vendar naše najbolj splošno in hkrati najbolj izvorno sporočilo.«

Madžarska lirika pa je vendarle zmerom sodila k evropskemu krvnemu obtoku, ta zveza pa ni bila neprekinjena, marveč so jo ovirale družbene in zgodovinske okoliščine, v petdesetih letih tega stoletja pa so umetni sistemi prepovedi zapirali tok literarnih gibanj do nje, ali zahodnih ali vzhodnih ali obojih.

Minulo desetletje zavzema v naši celotni književnosti prav gotovo izjemno mesto. Petnajst let po vojni, na začetku šestdesetih let, se je končala družbena in politična konsolidacija države, toda književnost je namere obnove najjavljala že nekaj let prej. Začetek nove madžarske književnosti lahko morebiti postavimo v leto 1957. Po pritisku in šokih kulta osebnosti in dogmatizma je kakor z eksplozijo prišlo do neverjetne duhovne in umetniške sprostitve. (Književnosti jugoslovanskih narodov, ki so se razvijale bolj enakomerno, niso najbrž čutile potrebe po takšni preobrazbi). Madžarska književnost je ob koncu petdesetih let zadihala in zganil se je njen zadrževani krvni obtok. V poprejšnjem obdobju je, ali izpolnjevala predpisane ji naloge ali se pred njimi umikala. Na svetlo so prišle zbirke pisateljev in pesnikov, ki so poprej molčali ali umolknili, med njimi dela *Sándorja Weöresa*, *Lajosa Kassáka* in *Milána Füsta*.

Znova so odkrili poezijo in slikarstvo madžarskega in svetovnega avantgardista *Lajosa Kassáka* (1887—1967) in njegov delovni krog, kot tudi *Milána Füsta* (1888—1967), ki je ustvaril polnovredno in izvorno lirsko različico novega modela poezije, ki se je vsepovsod po svetu izoblikoval s poezijo Saint-John Persa, Eliota in Kavafisa. Umetniška pot teh dveh pesnikov se je končala v šestdesetih letih, njuna poezija — ne poezija iz njune starosti, marveč njuno življenjsko delo kot celota — je močno vplivala na novo madžarsko liriko.

Kot nadomestilo tistega, kar je bilo v minulih desetletjih zamujenega, se je končno razvila živahna prevodna književnost, v kateri so sodelovali naši najboljši pesniki, in tako je oživel tudi stik s sodobno svetovno književnostjo.

V četrto stoletja po vojni je bilo to desetletje najbolj uspešno za starejšo pesniško generacijo. O tem najbolje priča poezija *Gyule Illyésa*, *Sándorja Weöresa* in *Istvána Vasa*, ki niso izbrali poze »živih klasikov«, okamnelih v kipe, marveč so bralce razveseljevali z novimi in novimi, čeprav s klasičnimi merili merljivimi deli. Izhodiščno doživetje generacije, ki jim je sledila, so bili nastanek novega družbenega reda, začetek novega obdobja in uspehi, toda tudi možnost izgube socializma: to jih je poklicalo v boj na čelu s pesnikoma, kot sta *Ferenc Juhász* in *László Nagy*, ki sta najbolj vplivna oblikovna obnovitelja v današnji madžarski poeziji. Portret te generacije dopolnjujejo v našem izboru pesmi *Mihályja Ladányija* in *Sándorja Csoórija*. V šestdesetih letih so se pojavili novi liriki, pa še vrsta mladih pesnikov s po eno zbirko, katerih doživljajski svet ima svoje korenine v minulemu četrtoletju socializma in ki so polni problemov današnjega časa. Prav v šolskih letih so dobili v roke pesmi beatnikov, sovjetskega novega vala in Eliota. So sodobniki najrazličnejših tokov in slogovnih smeri madžarske poezije.

Obseg njihove duhovne, človeške doživljajske snovi je zelo velik, in morebiti je zato bil njihov glas v mirnejših letih konsolidacije manj strpen (*Ferenc Buda, István Ágh, István Bella, József Ratkó*, med najmlajšimi pa: *Benedek Kiss, Dezső Tandori, Miklós Veress, Péter Dobai, József Utassy* idr.)

Predstavniki te pesniške generacije prinašajo s svojo poezijo več različic socialistične angažiranosti. Od njih je potrebno ločevati tiste ustvarjalce, katerih nazor ni soroden marksizmu, ki pa jih tudi za meščanske ne moremo imenovati. Teh, med seboj zelo različnih, vendar na moč pomembnih pisateljev in pesnikov v prvi vrsti ne vznemirjajo sociološki in politični problemi družbe, vendar njihovega stališča ni mogoče imenovati kot apolitičnega, saj je v njihovih delih te probleme — za razliko od neposredne družbene poezije — mogoče najti v bolj abstraktni, splošnejši obliki. Tu moramo omeniti velikana, kakršen je *Sándor Weöres*, ki je absolutni umetnik pesnjenja v madžarskem jeziku, in *Jánosa Pilinszkyja*.

V okviru zadnjega četrta stoletja lahko poezijo šestdesetih let z vidika *pesniške estetike, sloga in pesniškega jezika* štejejo za izredno bogato, v vseh pogledih vsestransko poglavje. Če pogledamo nekatere najbolj opazne pojave pesniške obnove, lahko opazimo, da je vsebinska osvežitev šla z roko v roki z oživitvijo načinov izražanja, z določeno poetično revolucijo. Potreba po univerzalnem izražanju realnosti, po celotnejšem mišljenju, po bolj enovitem pogledu je pri pesniškem odsevanju prinesla od poprejšnjih bolj sintetične obrise in bogatejši izbor oblikovnih možnosti. Na pomen sprememb je naša kritika postala pozorna kaj kmalu: *András Diószegi* navaja, da »je uporaba nevezanih, zapletenih oblik v obdobju po letu 1957 značilna za vso našo poezijo«. *Miklós Szabolcsi* podobno kaže na ta pojav: »Ni dvoma: naša poezija je usmerjena k oblikovanju pestrejših, večglasnih, bolj zapletenih, več izrazljivih oblik in zvrsti. Naša lirika uporablja najrazličnejše pripomočke, tehnike, pesniške oblike . . ., pojavljajo se nove različice prostega verza, dikcija, ki se nagiba k pesmim v prozi, ritmična proza, medsebojno prepletanje kvantitativnega in naglasnega metričnega načela, nove oblike, povzete iz glasbe.« *Dezső Tóth* govori o vse pogostnejšem pojavljanju od, himen, rapsodij, rekviemskih in oratorijskih oblik, o širših, bolj zapletenih pesniških oblikah. Zapaziti je hkratno navzočnost raznovrstnih slogov, med seboj različnih poetik, načinov gradnje, tehnike podob.

Vsekakor je opaziti razvoj lirike zadnjega obdobja v vse pogostejših *pesniških kompozicijah, ki imajo vse širši lok in vse več zraka za dihanje*. Prek teh pesniških konstrukcij se oglašajo mnogi motivi, glasovi, izrazna sredstva, da bi tako odražali zapletenost občutkov, napetosti razmišljanja, močne notranje valove razpoloženja. S sozvočjem mnogih in raznovrstnih delov skušajo ustvariti novo resničnost ter doseči popolnost. Za najpomembnejša bi — samo za ilustracijo — navedli naslednja dela: *Ferenc Juhász: Bajke o svetem Vesoljnem ognju, Otroške pesmi, Moja mati; László Nagy: Zeleni angel, Svatba; Gyula Illyés: Premikajoči se svet, Izgovori vreten, Hvalnica ženskam*, ciklična kompozicija *Sándorja Weöresa* v njegovi zbirki z naslovom *Studenec ognja; Mihály Váci: Simfonija, Bodi podoben nam, komunizem*.

Novosti so, na primer, *pesem v prozi, prosti verz*, ki se nagiba k ritmični prozi, ter navzočnost *pesmi-eseja* v raznih variantah v zbirki *Istvána Vasa* z naslovom *Podzemeljski dan*, v pesmi *Via Appia*, zastopane tudi v našem izboru. Enako je značilno prizadevanje po obnovitvi pesniške predstave o

svetu, namera, da bi pesem izražala nazorsko revolucijo minulih desetletij, na primer, kako so naravoslovne vede vdrle v vsakdanjo zavest. Vse to se je uresničevalo v besednem zakladu, v podobah, v asociacijah, v razširitvi tematike, predmetnega in intelektualnega obzorja poezije prek *Ferenca Juhásza* do najmlajših sposobnih avtorjev.

Pomemben pojav je tudi tip tako imenovane *vizionarne poezije*. Bi-stveno izhodišče le-te je avtobiografskost, navdih, ki ima svoje korenine v osebnem doživetju, stopnjevana navzočnost jaza. Toda tudi ob značilni navezanosti te pesmi na njen jaz ne ostaja v sferah izkušnje, marveč doživetje projicira v neki drugi medij in jo poveča z močnimi sredstvi ekspresivnosti v vizijo. Takšna pesnitev se drzno oddalji od zahtev tradicionalnega pesniškega realizma, katerega prevlada se je občutno zmanjšala tudi pri drugih smereh. Dober primer za to lahko najdemo zlasti v poeziji *Lászla Nagya* in *Ferenca Juhásza*, vendar takšne značilnosti zasledimo tudi v delih *Gyula Illyésa*, *Sándorja Weöresa*, *Sándorja Csoórija* in drugih.

Na splošno lahko rečemo, da je v sedanji madžarski poeziji opaziti slogovne težnje po barvitejšem, bolj zapletenem, artistično učinkovitem pesnjenju, ki naj bogato izrazi estetske možnosti jezika in ki naj bo v tvorbi podob zavestno novatorsko.

Nasproti temu stoji druga smer poetike, za katero je značilno *puritanstvo* in ki se igrivosti ter zapletenosti jezika in sloga izogne s pesniško miselnostjo v imenu kristalne preprostosti — ne primitivizma! — z dokončno jasnostjo pesniške govorice, z brezokrasjem, ki ponekod meji na pustost. Moč ustvarjalne vrednosti zagotavljajo tej smeri poezija *Imreja Csanádija*, ki je arhaično zasenčena in uporablja besede iz ljudskega jezika ter klasične pesniške oblike, in neznanska disciplina ter način izražanja, ki se prav tako navezuje na tradicijo *Jánosa Pilinszkyja*.

Zanimiv in tudi skrajnje pomemben je pojav, da se je tudi poezija najpomembnejših pesniških osebnosti — poleg nepretrganosti svojega bistva — opazno spremenila, se pomnožila in obogatila z novimi prvinami. Samo po sebi je to ravnanje razumeti pri takšnih pesnikih, ki so zmerom govorili večglasno. Najboljši primer za to je poezija *Sándorja Weöresa*, ki je v ciklih v svojih zbirkah *Ognjeni studenec* in *Padajoči Saturn* prispel do nove postaje, ne da bi se pri tem spremenili njegovo veselje do vživljanja, do slogovnega variiranja, njegovo nagnjenje do neprestanega spreminjanja zvočnosti in zgradbe. Konec leta 1972 je občinstvo presenetil z zbirko z naslovom *Pesmi Psyche, pesnice iz nekdanjih časov*. Ustvaril je nikoli obstoječi, izmišljeni pesniški oeuve in v rekonstrukciji življenjskega dela pesnice, zamišljene na začetku prejšnjega stoletja, se je Weöres mogel poigrati z groteskno zastarelo obliko pisave, s slogom, ter ustvariti postave, patinasto vzdušje, lahko je fikcijo drzno preletel z zgodovinskimi resnicami in se vživel v ne-življenje nekoga drugega. Iz »ohranjenih« pesmi Psyche seže do bralca dih žive ženske iz mesa in krvi, živeče popotniško, svobodno in lepo življenje. Pesniška pot, kakršno je orisal *Weöres*, pa razkriva pred nami tako drzno in izvrstno umetnino, odeto v plašč preteklega stoletja, ki jo lahko štejemo za enega najbolj izvirnih pesniških poskusov našega stoletja.

Vendar se v minulih letih ni popestrila le poezija *Sándorja Weöresa*, ki je hodil pot »neprestanega lotevanja nečesa drugega«, marveč je to značilno tudi za poezijo z manj polifonično uglastivijo. Omenimo lahko do-

sledno obnovitev »starinske modernosti«, racionalizma in pesniškega govora, ki se približuje poudarjanju govornega jezika v proznih verzih *Istvána Vasa*.

Lahko navedemo tudi najnovejše obdobje pesniške poti *Gyula Illyés*a, čigar dramatiko, ki se zdaj razcveta, in dramatičnost njegovega pogleda na svet izostruje pesnikova zaskrbljenost nad usodo njegovega ljudstva ter ga tragično obarva, torej pesnika, ki želi z osvetlitvijo mračnih podob iz madžarske preteklosti »na nebo tega ljudstva čimprej prinesiti jasnino, svetlobo«. Vznemirjajo ga predvsem vprašanja madžarstva in prihodnosti tega. To je pesnik, ki ustvarja sintezo in ki je to, kar je bilo zanj uporabnega v velikih revolucijah moderne evropske lirike, združil z realistično, ljudsko-inspirativno realistično tradicijo madžarske lirike. Uresničil je pomembne variacije miselne poezije in v pesmih iz svojega starejšega obdobja, v katerih se preriva s smrtjo, postavlja proti grozi minljivosti svojo življenjsko modrost, rezimirano v njegovi filozofiji eksistence »ustvarjanja«, in uresničil je slogovne oblike, pripravne za posredovanje takšnega življenjskega programa (njegovi zbirki *Podrto jadro*, *Črno-belo*). Njegova nedavno objavljena pesniška zbirka *Vse je mogoče* pa že vse človeštvo »vznemirja« k novemu naseljevanju v bivanju.

Lahko se sklicujemo na umetnost *Lászla Nagya*, v čigar pesniških zbirkah, objavljenih od sredine šestdesetih let dalje se je pevnost umaknila v ozadje, namesto nje pa sta se okrepila vloga pesniške zgradbe, primerne za izražanje duševnega stanja človeka, ki išče harmonijo med skrajnostmi življenjskega čuta, in pomen jezikovne zgradbe, sposobne izraziti celostnejše, zapletene občutke. Najboljši primer za to so »dolge pesmi«, ki s svojo celotnostjo, svojo jezikovno in slogovno večplastnostjo, s hkratno ubeseditvijo raznolikosti doživetij in mišljenja, s svojo perspektivo, ki teži k popolnosti, k uresničevanju kozmičnosti, mitološke podobe sveta, nakazujejo neko novo pesniško obliko. Ko govorimo o slogovni revoluciji naše novejšje poezije, se nam v prvi vrsti ponujata za zgled pesmi *Lászla Nagya* z naslovoma *Zeleni angel* in *Svatba*.

Prav to lahko s še več razlogov trdimo za tisti sočasni del pesniške poti *Ferenca Juhásza*, ki ga predstavljajo družno pesmi *Bajke o svetem Vesoljnem ognju* ter *Moja mati*. Ta pesnik je prišel v poetični drznosti obnove pesmi najdlje, najpogumneje od vseh je poskušal razmakniti ter skoraj brez primere razširiti meje izraznosti lirike ter s svojimi »neskončnimi pesnitvami« (*Podobe noči*, *Bajke o svetem Vesoljskem ognju*, *Bomba*, *Otroške pesmi*, *Moja mati*), ki jih je Miklós Szabolcsi vzporejal z eno najpomembnejših smeri v zahodnoevropski poeziji in poeziji tretjega sveta v zadnjem obdobju in ki so vzbudile veliko polemik, nasprotovanj, nerazumevanja ter navdušenja. V bogatem, naravnost baročnem jezikovnem bohotenju spreminja v poezijo besede naravoslovnih ved, zlasti biologije, da bi v pesmi zapela vsem, kar biva v Vesoljstvu, izrazil hotenje vsega tega po življenju, saj je po mnenju *Ferenca Juhásza* »Vzorec Pesništva Vesoljstvo. Toda stvar poezije ni posnemanje Vesoljstva, marveč enakovredno ustvarjanje Vesoljstva. Tako je načrtovanje Prihodnosti.« Iz česa izvira to romantično navdušenje, kozmično hotenje po popolnosti, to odsevanje resničnosti v bajeslovnem obsegu, ta do svetovnih velikosti razširjena pesniška in vseobsegajoča gesta? Kaj oživlja njegove strašanske vizije, »podobe spontane vegetacije«? Eden izmed njegovih ocenjevalcev, Jenő Alföldy, pravi takole: »Ponavljajoče se

podobe . . . izraz panteističnih hotenj bitja ne govoriyo o kakšnih schopenhuerjevskih ali nietzschejanskih načelih volje onstran dobrega in zlega, marveč izpričujejo humanistični protest proti atomski bombi, hotenje po bivanju, ki se hrani z grozo nebivanja: ne kakšen germanski voluntarizem, marveč *obstane*. *Pesmi* tega epa, grajene po nekakšni ars poetici dantejevskega navdiha, se ne zanimajo za tradicionalne meje umetniških zvrsti in podobno kot pri poeziji *Lászla Nagya* pretaplajo vase prvine lirike, epike in dramatične tako, da pesnitev ohrani svojo prvotno liričnost. S tehniko montaže se izoblikuje svojevrstna narava besedila, »spajanje petja«; lahko sprejme vase besedila iz davnine, mite, ljudske reke, zarotivene pesmi, rekla, poganske in krščanske molitve, v njem dobi svoje mesto vizija. »Dolga pesem« *Lászla Nagya* in *Ferenca Juhásza* s pestro rabo vseh teh uglasbenih prvin, z njihovim premikanjem predstavlja velikopotezno, dinamično zgradbo na ravnini večglasja in celovitosti.

Če se odpovemo obravnavi številnosti variacij in skušamo, raziskovaje zgradbo teh pesmi, prikazati ob »dolgih pesmih« njihovo nasprotje, moramo omeniti takšne izvrstne predstavnike nove madžarske lirike, kakršni so *János Pilinszky*, *Ágnes Nemes Nagy* in *Dezső Tandori*. Ti ne negujejo enakih pesniških oblik in tudi njihova pesniška raven ni enaka, vendar je v njihovi liriki najti takšna prizadevanja, ki so ustvarila strukture, nasprotno »dolgih pesmim«. Zanje pomeni pesništvo predvsem dokončno zgoščevanje, maksimalno zgoščenost, zaprte, zaključene oblike. Pri srcu jim je aforistično pisanje, epigramatično izražanje. Prikazujejo mejne položaje bivanja, skrajnostne situacije, osamljenost, občutek razkroja, tesnobne konflikte. Njihovih pesmi ni mogoče šteti za drobce s posameznikove pesniške poti; o tem pričajo morebiti najbolj popolni primeri modela pesmi, štirivrstnice *Jánosa Pilinszkyja*, ki so celovit odraz pesnikove podobe sveta, pesnika, ki se je na osnovi krščanskega nauka o trpljenju, žrtvovanju in usmiljenju soočil s spomini na nečloveškost. Ena izmed ocen prav ob vrednotenju poezije *Pilinszkyja*, *Tandorija* in *Nemeseve* opozarja na katastrofizem, ki je značilen za češko in poljsko književnost, katastrofizem, ki v pesmih spregovori o ogroženosti človeka našega stoletja, o minuli vojni, o grozi taborišč smrti.

Naš izbor in pričujoči kratki sestavek nikakor ne želita biti sodba o ustvarjalcih današnje madžarske lirike. Tudi navedeni prerež ni popoln, saj smo tokrat o najznačilnejših ustvarjalcih današnje madžarske poezije lahko dali le okviren prikaz, saj bi popolnejši pregled presegel prostor, ki nam je bil na razpolago.

Gyula Illyés (1902)

HVALNICA

ŽENSKAM

(Odlomki)

Niti kamni niti kovine.

Ne, kar je *odporno proti času!*

Marveč trstičje, skorja in ločje.

Ne pristaši obljub o večnem

življenju. Ne, kar je izmerjeno.